

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Elżbiety Lucyny Staniec pt. „Rodzinne i instytucjonalne uwarunkowania umiejętności przystosowawczych dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną”, Zielona Góra 2021, ss. 254, napisanej pod kierunkiem dr hab. Zdzisławy Janiszewskiej - Nieścioruk prof. UZ

Uwagi ogólne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy zagadnień istotnych, zarówno z punktu widzenia teorii jak i praktyki pedagogiki specjalnej związanych z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Specyfika funkcjonowania wymienionej grupy osób, ich rodzin oraz instytucji jest niezwykle interesującym obszarem dociekań naukowych włączającym się w nurt dyskusji na temat konstruowania systemu wsparcia tej grupy osób i ich rodzin, uwzględniającego ich rzeczywiste potrzeby, zamiary, zdolności oraz ich mocne i słabsze strony rozwoju. Jest to też obszar badawczy powiązany z realizacją społecznej integracji i inkluzji. W tym kontekście ważne jest przygotowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną do funkcjonowania w społeczeństwie. Umożliwienie im dostosowania się do ciągle zmieniających się warunków funkcjonowania człowieka we wszystkich sferach życia poprzez wypracowanie, podtrzymywanie umiejętności przystosowawczych dzięki którym osoby z niepełnosprawnością intelektualną będą mogły godnie żyć, pracować, aktywizować się w środowisku lokalnym.

Przedmiotem przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej — w ujęciu ogólnym — jest związek pomiędzy uwarunkowaniami rodzinnymi i instytucjonalnymi a osiąganym przez badanych uczestników warsztatów terapii zajęciowej poziomem umiejętności przystosowawczych – poznawczych, praktycznych, społecznych. Recenzowana rozprawa tworzy logiczną i wewnętrznie spójną całość złożoną z pięciu rozdziałów: *Problematyka badań w świetle literatury przedmiotu – ustalenia terminologiczne i wiodące pola analiz; Metodologiczne podstawy badań własnych; Wyniki badań własnych; Weryfikacja hipotez i*

wnioski z badań własnych. Pracę zamyka rozdział pt. *Podsumowanie i Wskazania dla praktyki pedagogicznej* w którym Autorka w syntetyczny sposób ustosunkowuje się do problematyki badań, prezentując główne wnioski, wynikające z przeprowadzonej analizy. Całość kończy *Bibliografia* (rozprawa liczy 276 stron).

Struktura, którą analizuję na potrzeby recenzji jest zróżnicowana adekwatnie do podejmowanych przez Doktorantkę wątków w ramach prezentacji określonych tematów szczegółowych. Tematy te stanowią tytuły rozdziałów (z siedmioma podrozdziałami w pierwszym rozdziale, sześcioma podrozdziałami w drugim rozdziale, siedemnastoma podrozdziałami w trzecim rozdziale oraz po jednym podrozdziale w czwartym i piątym rozdziale) logicznie powiązanych z przedmiotem badań- poszukiwaniem uwarunkowań umiejętności przystosowawczych dorosłych osób niepełnosprawnością intelektualną. Przy czym chciałam zwrócić uwagę na przesadne uszczegółowienie prezentowanych w pracy zagadnień w rozdziale trzecim. Wdaje się, że można pogrupować zagadnienia, ograniczyć ich prezentację do tych najistotniejszych.

Dokonując ogólnej oceny pracy pragnę podkreślić, że sposób usystematyzowania problematyki jest prawidłowy. Zagadnienia prezentowane w rozdziałach a następnie dogłębnie analizowane w podrozdziałach pozwalają na dostrzeżenie różnych wymiarów uwarunkowań umiejętności przystosowawczych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Umiejętne łączenie teoretycznych ujęć z praktycznymi działaniami rodziny i instytucji rehabilitacyjnych stanowią duży walor recenzowanej pracy. Wnikliwe odszukiwanie teoretycznych perspektyw i przykładów praktycznych prezentowanych w literaturze przedmiotu potwierdza, że środowisko rodzinne i instytucjonalne bez wątpienia ma dominującą rolę dla skuteczności rehabilitacji, społecznej integracji, normalizacji czy niezależnego życia osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Uwagi szczegółowe

W dalszej części mojej recenzji odniosę się do poszczególnych fragmentów dysertacji - rozdziałów, w kolejności w jakiej zostały zamieszczone. Oceniając skupię się na wskazaniu wartych podkreślenia (w mojej ocenie) zagadnień.

Część teoretyczną rozprawy stanowi jeden rozdział *Problematyka badań w świetle literatury przedmiotu – ustalenia terminologiczne i wiodące pola analiz* na który składa się

siedem podrozdziałów. W pierwszym podrozdziale zostały wskazane i wyjaśnione najważniejsze – według Autorki- zagadnienia związane z przedmiotem badań. Doktorantka prowadzi rozważania na temat: wielowymiarowego ujęcia niepełnosprawności intelektualnej, historycznych i współczesnych koncepcji, działań i rozwiązań w procesie edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, współczesnych problemów aktywizacji i rehabilitacji zawodowej i społecznej tej grupy osób. Dalej zajmuje się szczególnie sytuacją rodzin dzieci i osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną oraz sytuacją samych dorosłych osób ze wskazanym rodzajem niepełnosprawności. Autorka charakteryzuje też kompetencje społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną. Rozpoczyna rozważania od terminologii a następnie określa znaczenie kompetencji społecznych dla funkcjonowania dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Wstępem do szczegółowej analizy sytuacji społecznej i zawodowej omawianej grupy osób jest prezentacja koncepcji *Piętna* Ervinga Goffmana. W ślad za autorem Pani mgr Elżbieta Lucyna Staniec charakteryzuje jedną z placówek zajmujących się osobami z niepełnosprawnością intelektualną- warsztaty terapii zajęciowej jako *Rezerwy niepełnosprawności*

Reasumując, Doktorantka, dobrze przygotowała część teoretyczną pracy. Czerpiąc z bogatej literatury przedmiotu (socjologicznej, psychologicznej i pedagogicznej) nakreśliła teoretyczne podstawy badań. Przeprowadziła właściwą analizę przyjętych do badań kategorii badawczych.

Drugą część pracy stanowi rozdział drugi pt. *Metodologiczne podstawy badań własnych*. Zaprezentowane w nim treści są właściwie ustruktrowane. Przyjęta struktura dobrze uporządkowała założenia metodologiczne badań a następnie prezentację ich wyników w kolejnym trzecim rozdziale – *Wyniki badań własnych*.

Zatrzymując się na rozdziale drugim należy podkreślić, że poprawnie i wyczerpująco został przedstawiony przedmiot a następnie cele podjętych badań. Jak pisze Pani mgr Elżbieta Lucyna Staniec punktem wyjścia do badań było przyjęcie założenia, że każda osoba z niepełnosprawnością, w tym z niepełnosprawnością intelektualną „ma określone, choć mocno zróżnicowane, dyspozycje do bycia stanowiącym o sobie podmiotem oraz charakteryzuje się indywidualnym poziomem aktywności, samodzielności, zdolności poznawczych oraz umiejętności przystosowawczych (Zaorska 2007, Żółkowska 2011)” (s. 138-139). Za cel poznawczy Autorka uznała „ustalenie czy zdiagnozowanie stanu właściwości zmiennych

stanowiących przedmiot badań i istotnych z uwagi na poszukiwane zależności pomiędzy rodzinnymi i instytucjonalnymi warunkami a umiejętnościami przystosowawczymi badanych (s. 143). Z kolei za cel praktyczny Pani mgr Elżbieta Lucyna Staniec przyjęła – wskazanie „możliwości, kierunków działań i rozwiązań w warsztatach terapii zajęciowej i działań wspierających środowisko rodzinne osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną mających na celu kształtowanie jak najwyższego poziomu ich umiejętności przystosowawczych dającego szansę na samodzielne, niezależne życie w lokalnym środowisku” (s. 143).

Adekwatnie do przyjętych celów Doktorantka sformułowała problemy badawcze, następnie uzasadniła hipotezy (s. 143-144), wskazała zmienne (globalne zależne i niezależne) (s. 144- 147) oraz zmienne szczegółowe i wskaźniki (s.144-151). Następnie zaprezentowała zastosowaną metodę i adekwatnie dobrane techniki i narzędzia badawcze (s. 147-151). Całość postępowania jest właściwa i nie budzi żadnych zastrzeżeń. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka samodzielnie przygotowała narzędzie badawcze do pomiaru umiejętności społecznych osób z niepełnosprawnością integralną. Za podstawę przyjęła treści zawarte w kolejnych (10, 11 i 12 Ed) podręcznika *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Support (11th Ed)*, pod red. R.L. Schalocka i in. (2010, 2012, 2021) wydanych przez American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) oraz w takiej literaturze jak: Heidelberski Inwentarz Kompetencji – HKI, Inwentarz PAC1 (Autorstwa H.C. Gunzburga w oprac. T Witkowskiego), Skala Zachowania Przystosowawczego Nihiry Fostera oraz Inwentarz kompetencji do samostanowienia (IKS) Joanny Kruk-Lasockiej. Wypracowane narzędzie jest interesujące zarówno od strony teoretycznej jak i praktycznej. Jestem w pełni przekonana, że będzie ono stosowane do diagnozy i następnie projektowania pracy terapeutycznej w celu podniesienia poziomu społecznych, poznawczych i praktycznych umiejętności uczniów oraz podopiecznych innych placówek o charakterze rehabilitacyjnym czy opiekuńczym, np. domu pomocy społecznej, uczestników warsztatu terapii zajęciowej, zakładu aktywizacji zawodowej czy innych, tworzonych na potrzeby i oczekiwania zainteresowanych, jak też ich rodziców/opiekunów.

Rozdział 3. Analiza i interpretacja wyników badań własnych oraz Rozdział IV Weryfikacja hipotez i wnioski z badań własnych i Rozdział V Podsumowanie i wskazania dla praktyki pedagogicznej domykające całość opracowania zawierają szczegółowe informacje wynikające z analizy i interpretacji uzyskanego materiału empirycznego. Strukturę rozdziału trzeciego stanowi siedemnaście podrozdziałów prezentujących statystyki opisowe, analizy

różnic pomiędzy wynikami wyznaczonych zmiennych oraz siłę związków pomiędzy wybranymi do badań zmiennymi. Na rozdział czwarty składa się jeden podrozdział zawierający weryfikację hipotez i wnioski z badań własnych. Podobnie prezentuje się rozdział piąty *Podsumowanie i wskazania dla praktyki pedagogicznej*. Struktura omawianych rozdziałów jest bogata w treści, ale logiczna i czytelna. Analiza wyników badań została zaprezentowana w sposób opisowy, ukazana w odpowiednich tabelach i wsparta wykresami, co wpłynęło na przejrzystość i jasność przekazu. W rozdziale czwartym Doktorantka w sposób poprawny dokonuje prezentacji danych, podsumowuje wyniki swoich badań, odpowiadając na wcześniej postawione pytania badawcze oraz weryfikując hipotezy badawcze. Natomiast w rozdziale piątym wypracowuje wnioski odnoszące się do przedmiotu badania oraz całego kontekstu w jakim „staje się” związek pomiędzy uwarunkowaniami rodzinnymi i instytucjonalnymi a umiejętnościami społecznymi badanych osób. W moim przekonaniu ostatni rozdział jest bardzo wartościowy. Autorka wykazała się umiejętnością prowadzenia badań empirycznych i konstruowania na ich podstawie trafnych wniosków oraz postulatów dla praktyki.

Podsumowując należy wskazać, że Pani mgr Elżbieta Lucyna Staniec zdaje sobie sprawę, że podjęty temat jest trudny, wielowątkowy, wielokontekstowy a złożoność czynników wpływających na kształtowanie umiejętności przystosowawczych osób z niepełnosprawnością nieaktualną jest niezliczona a przede wszystkim zmienna. Tak więc wybór tego tematu zasługuje na docenienie. Jeśli chodzi o warsztat metodologiczny, to uważam, iż Pani magister dobrała go prawidłowo — w taki sposób, by był Jej pomocny w całym procesie badawczym.

Uwagi mam jedynie do *Wstępu*. W moim przekonaniu jest on za krótki. Przede wszystkim brak jest prezentacji struktury pracy. Nie odnajdujemy tam uzasadnienia wyboru tematu, brakuje wskazania metodologii, którą obrała Doktorantka. Moim zdaniem Autorka powinna szerzej scharakteryzować przedmiot badania, uzasadnić metody badania i analizy danych, co w dużej mierze uporządkowałoby wywód dla czytelnika. Dodatkowo warto byłoby bardziej uwypuklić, iż dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, łączący badania z zakresu pedagogiki, psychologii oraz socjologii.

Biorąc pod uwagę strukturę rozprawy — nie mam zastrzeżeń, gdyż jest ona dostosowana do realizacji założonych przez Doktorantkę celów badawczych. Praca doktorska składa się — jak już wspomniałam — z pięciu rozdziałów, *Wstępu* oraz *Bibliografii*. W pracy zawarto także spis tabel, wykresów, a także streszczenia w wersji

polskiej i angielskiej. Realizacji badań dobrze służy, generalnie logicznie i przejrzysto skonstruowany plan pracy. Jego struktura wyraźnie określa koncepcję badań. Wskazuje także na umiejętności samodzielne stawianie problemu i konsekwentnego jego rozwiązywania. Nie jest to umiejętność powszechna, szczególnie u młodych badaczy. Zastrzeżeń nie budzi strona językowa rozprawy. Praca napisana jest ładnym polskim językiem. Błędów literowych, stylistycznych czy interpunkcyjnych w pracy praktycznie nie ma. Należy także podkreślić, że liczne wykresy, tabele, schematy, oraz grafiki stanowią istotne uzupełnienie dla dociekań badawczych.

Reasumując chciałabym zaznaczyć, iż nie mam żadnych wątpliwości, że w twórczości Pani mgr Elżbieta Lucyna Staniec jest bardzo wiele elementów, które wzbogacają naszą wiedzę z zakresu pedagogii specjalnej. Biorąc pod uwagę jakość i wartość przeprowadzanych badań, uważam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa powinna być opublikowana.

Konkluzja

Oceniając rozprawę doktorską mgr Elżbiety Lucyny Staniec stwierdzam, że cel zasadniczy pracy został zrealizowany. Autorka kompleksowo, rzetelnie i profesjonalnie przedstawiła pełną i wielowątkową analizę powiązań pomiędzy rodzinnymi i instytucjonalnymi uwarunkowaniami a poziomem umiejętności społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną osiągając zamierzone cele badawcze.

Oceniona powyżej rozprawa doktorska stanowi samodzielne opracowanie, będąc jednocześnie rozwiązaniem ważnego zadania badawczego i dlatego w pełni odpowiada wymaganiom stawianym przez Ustawę. Zgodnie z S6 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 września 2016 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2016 roku, poz. 1586 ze zmianami) wnoszę o dopuszczenie mgr Elżbiety Lucyny Staniec do dalszych etapów przewodu doktorskiego.